

12 גיבורי ישראל לא היו לבדם

לאחר מלחמת העצמאות החליט בן-גוריון שרק ל-12 חיילים - כמניין שבטי ישראל - יינתנו אותות הצטיינות. כתוצאה מכך אבדו רישומים על עשרות חיילים שקיבלו צל"שים ממפקדי חטיבות ומאלופים והרישומים על עוד יותר מאלף חיילים שהומלצו לקבל צל"שים. הגיע הזמן להחזיר לתודעה את הגיבורים האלמונים האלה

סא"ל (מיל') ד"ר עפר דרורי
עורך אתר "גבורה"

מבוא

מן המפורסמות הוא שבסיומה של מלחמת השחרור הוענקו ל-12 חיילים עיתורי "גיבור ישראל". אלה הומרו ב-1973 לעיתורי הגבורה. עוד ידוע שבהוראת בן גוריון נבחרו 12 חיילים בלבד לקבלת העיטורים כדי שייצגו באופן סמלי את 12 שבטי ישראל.

אולם בפועל הוענקו במהלך מלחמת העצמאות - שנמשכה כ-20 חודשים ושבה נפלו כ-6,000 לוחמים ואזרחים - צל"שים רבים אחרים אשר נשכחו, חלקם בגלל חלוק השנים וחלקם בגלל היותם בצילים של 12 גיבורי ישראל שזכו בכל הפרסום והתהילה.

במהלך עבודתי להקמת אתר הגבורה¹ הגעתי לחומרים שונים ומוגוונים שמהם ניתן ללמוד שהוגשו המלצות רבות להענקת צל"שים ללוחמים במלחמת העצמאות. לחלק מהם אף הוענקו צל"שים במהלך הקרבות.

כפי שלא יעלה על הדעת לשכוח ולהשכיח יותר מ-500 עיטורים וצל"שים שהוענקו לאחר מלחמת יום הכיפורים משום שבאותה המלחמה הוענקו שמונה עיטורי גבורה, כך לא יעלה על הדעת להעלים ממורשת הקרב של צה"ל את עשרות הצל"שים שהוענקו במלחמת העצמאות בגלל 12 אותות גיבורי ישראל שהוענקו באותה המלחמה.

הבעיה: בן-גוריון דחה את המלצות הוועדות

הבעיה המרכזית היא שראש הממשלה דוד בן-גוריון דחה את ההמלצות של שתי ועדות הצל"שים שהתכנסו לאחר מלחמת העצמאות ואישר להעניק צל"שים רק ל-12 לוחמים מתוך המאות שעליהן הן המליצו. בעקבות ההנחיה הזאת של בן-גוריון אין כיום בידי צה"ל רשימות מסודרות של כלל מומלצי הצל"שים באותה התקופה וכן אין בידי רשימות של מקבלי הצל"שים שניתנו במהלך המלחמה עוד בטרם התכנסו הוועדות הרשמיות.

בהערת אגב יש לציין שחסר מידע לא רק בנוגע למקבלי צל"שים במלחמת העצמאות אלא גם בנוגע למקבלי צל"שים בתקופות מאוחרות יותר. הרישום הקיים היום של צל"שים שהעניקו מח"טים, מפקדי אוגדות או אלופים (אלופי פיקוד ומפקדי חילות) אינו מלא. אתר

מועד התכנסות הוועדה, דבר שבפועל לא קרה. לצד הסייג שקבע החוק בנוגע לזכאות להמרה של צל"שים לעיטורים לא פסל החוק את כל הצל"שים האחרים - שאותם העניקו אלופים ומפקדי חטיבות ושמשפרם רב. לפיכך גם אם לא ישונה החוק - דבר שראוי כי יקרה מוקדם ככל האפשר וביוזמת צה"ל - כל הצל"שים שהוענקו במהלך מלחמת העצמאות ואחריה הם בתוקף וקבילים כמו כל צל"ש אחר.

כאמור, אתר הגבורה לקח על עצמו לנסות לאתר ולחשוף לציבור את כל מקבלי הצל"שים בצה"ל מקום המדינה ועד היום, והוא משקיע מאמץ רב במיוחד לאתר מקבלי צל"שים שנשכחו, ובהם מקבלי צל"שים ממח"טים במלחמת העצמאות ובמלחמות שלאחר מכן, מקבלי צל"שים ממפקדי אוגדות ומקבלי צל"שים מאלופים. קושי נוסף באיתור מקבלי הצל"שים האלה נעוץ בעובדה שבעבר הרחוק - שלא כמו היום - הוענק צל"ש בדרך צנועה: צל"ש ניתן במכתב אישי או במסגרת פקודת יום שהוקראה במסדר ללא טקס רב רושם וללא תעודת קלף ולעיתים ללא תיעוד מסודר אצל גורם מרכזי כלשהו בצבא.

הדינים על עיטור גיבורי תש"ח

ב-20 באוקטובר 1949 הגישה ועדה של מחלקת הסגל במטכ"ל את המלצותיה.⁴ יו"ר הוועדה היה סא"ל נחום שדמי, ושני חבריה הנוספים היו סא"ל מרדכי מקלף וסא"ל שמעון אבידן. שלושת חברי הוועדה בדקו 2,498 המלצות להענקת צל"שים, ואלה היו המלצותיה:⁵

1. לאשר 1,704 המלצות לצל"שים ולדחות 794 המלצות אחרות.
2. לערוך בדיקה נוספת של כל ההמלצות שכבר נידונו ולהוסיף לרשימה עוד כ-100 המלצות שהובאו לוועדה לאחר סיום עבודתה. את 100 השמות הנוספים הגישה ועדה אחרת שגם עליה הוטל לגבש רשימה של מומלצים לקבלת צל"שים.
3. להמליץ על אות קולקטיבי מיוחד ליישובים שעמדו במערכה ובהם:

לא יעלה על הדעת להעלים ממורשת הקרב של צה"ל את עשרות הצל"שים שהוענקו במלחמת העצמאות בגלל 12 אותות גיבורי ישראל שהוענקו באותה המלחמה

הגבורה ממלא את החוסר הזה, ובו ניתן לקבל רשימה כזאת של מקבלי צל"שים ממח"טים, ממפקדי אוגדות ומאלופים מקום המדינה ועד היום. לצד שמו של כל מקבל צל"ש ישנם גם פרטים על נסיבות המעשה שבגינן הוענק הצל"ש. בחלק מהמקרים מצורף גם מידע נוסף כמו תמונה של בעל הצל"ש וסיפור הקרב שבו לחם מקבל הצל"ש. עד כה איתרתי 135 מקבלי צל"שים ממח"טים, 154 מקבלי צל"שים ממפקדי אוגדות ו-556 מקבלי צל"שים מאלופים. אני משוכנע שקיימים מקבלי צל"שים נוספים שטרם איתרתי.²

אחת הסיבות לכך שקשה להשלים את המידע החסר בנוגע לכל מקבלי הצל"שים מהתקופה שלאחר מלחמת העצמאות ועד למלחמת ששת הימים היא סעיף 20 לחוק העיטורים. בעניין הזה כתב אביתר בן-צדף בהזדמנויות שונות³ וציין כי בחוק העיטורים שנחקק ב-1970 ונכנס לתוקף ב-1973 נקבע שרק צל"שים שהעניקו הרמטכ"לים ניתן להמיר לעיטורים. חשוב לציין שנציג צה"ל בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת שדנה בנוסח החוק, אלוף שמואל אייל, התחייב בפני חבריה שלוועדת ההמרה יוצגו כלל הצל"שים שניתנו מקום המדינה ועד

ירושלים, יישובי גוש עציון, רמת-רחל ונגבה.

ב-1 בנובמבר 1949 מונתה ועדה לבחינת מתן הצל"שים לחיילים וליחידות במלחמת השחרור. חברי הוועדה היו סא"ל יצחק פונדק (י"ר), סא"ל ע' נשרי וסא"ל ב' זיו. הוועדה הזאת מונתה כנראה לאור המלצותיה של ועדת שדמי להקים ועדה נוספת שתדון בהמלצות לצל"שים ממלחמת העצמאות.

ועדת פונדק קיימה 23 ישיבות עד ל-25 בנובמבר 1949, שבהן דנה בכל ההמלצות שהונחו על שולחנה. בתום עבודתה היא הגישה את ההמלצות הבאות:

1. להמליץ לרמטכ"ל לאשר 1,137 אותות הצטיינות בשבע רמות - מצוין לשבח (הרמה הגבוהה ביותר) ועד לאות גבורה דרג 2 (הרמה הנמוכה ביותר).⁶ מתוך 1,137 המומלצים 309 חיילים נפלו בלחימה ו-828 חיילים נותרו בחיים.
2. הוועדה ציינה שנשארו בתיקה עוד כ-2,700 המלצות שלא נידונו וכי אין ביכולתה להשלים את המלאכה ולגבש מסקנות סופיות בנוגע לכל ההמלצות. (יש לציין שהטיפול ב-2,700 ההמלצות האלה מעולם לא הושלם).
3. לקיים את הטקס הראשון לחלוקת הצל"שים בחג החנוכה בדצמבר 1949. למיטב ידיעת, הטקס הזה לא התקיים. חמור מכך: אבדה הרשימה של 1,137 מומלצי הוועדה. הרשימה הזאת הייתה נספח שצורף לדו"ח הוועדה, אבל הנספח לא נשמר.

בשיחה שקיימתי עם יצחק פונדק בנובמבר 2008 הוא אמר לי שלדעתו לא הייתה סמכות לשום גורם להעניק צל"שים במלחמת העצמאות. לדבריו, היו מפקדים שהעניקו צל"שים לחיילים שלהם במהלך המלחמה, אבל התוקף החוקי של הצל"שים האלה אינו ברור.

עוד אמר לי פונדק כי לאחר שבן-גוריון החליט שיוענקו 12 עיטורים בלבד, הוא נפגש עימו ואמר לו ש"זה בלתי אפשרי לבחור מתוך מאות רבות של מועמדים ראויים 12 בלבד, היות שבחירה כזאת תפגע

במאות אחרים שראויים לעיטור". לדברי פונדק, בן-גוריון התעקש על המספר 12, וכך היה. הוועדה שפונדק עמד בראשה החליטה - על פי דרישתו של בן-גוריון - לקבוע קריטריון שיסייע לה במיון - והוא שהמעשה המיוחד שבגיניו יוענק העיטור הביא לניצחון בקרב. היה מקרה מסוים, שבעיני פונדק הוא המיוחד ביותר במלחמה כולה, אבל באותו המקרה לא הושג ניצחון, ולכן המועמד הזה לא נבחר להיות בין 12 גיבורי ישראל.

ב-1954 יצא בהוצאת "מערכות" הספר "בכל מאדם" של יהושע בר-יוסף המביא את סיפורי גבורתם של 100 חיילי צה"ל ממלחמת העצמאות. כמה מהם זכו לעיטור "גיבור ישראל" שהומר ל"עיטור הגבורה". בספר מביע המחבר צער על כך שהמסגרת שהועמדה לרשותו איפשרה לפרסם רק 100 מעשי גבורה ומציין שבכוונתו להרחיב את היריעה בלקט שני (שמעולם לא יצא). לימים למדתי מההיסטוריון בני מיכלסון שהוצאת הספר הייתה למעשה מעקף של צה"ל את החלטת משרד הביטחון (שבראשו עמד אז בן-גוריון) להעניק לכל לוחמי מלחמת העצמאות רק 12 עיטורי גיבור ישראל. בעתיד הקרוב יפורסם הספר במלואו באתר הגבורה.

סיכום

אף שבמלחמת העצמאות לא הייתה הנחיה מסודרת בנוגע לקריטריונים להענקת צל"שים, בפועל הם ניתנו. נראה שרוב נותני הצל"שים היו מפקדים ששירתו קודם לכן בצבאות זרים, שבהם הענקת ציונים לשבח הייתה מקובלת. הצל"שים האלה שניתנו במלחמת העצמאות אינם שונים, לדעתי, מכל הצל"שים הרשמיים שניתנו ללוחמים בכל המערכות שלאחר מכן.

פנייה לקוראים

כל מי שברשותו מידע על מקבלי צל"שים במלחמת העצמאות מתבקש למסור אותו לאתר גבורה בכתובת gvurateam@gmail.com. למידע יש לצרף סריקה של הצל"ש, שהוא ברוב המקרים מכתב של מפקד החטיבה לחייל או העתק של פקודת יום שהוקראה לחיילים ושבה מוזכרים שמותיהם של החיילים או של היחידות שקיבלו את הצל"שים וכן סיפור המעשה שבגיניו ניתנו הצל"שים.

האתר מבקש גם מידע על צל"שים מתקופות מאוחרות יותר שהעניקו מפקדי חטיבות, מפקדי אוגדות ואלופים. את המידע העבירו בבקשה לאחר שוידאתם שהוא עדיין לא פורסם באתר גבורה.

נכון להיום רשומים באתר הגבורה 135 צל"שים שנתנו מח"טים, 154 צל"שים של מפקדי אוגדות, 556 צל"שים שנתנו אלופים ו-234 צל"שים שנתנו רמטכ"לים. נוסף על כך יש באתר הגבורה מידע על 602 מקבלי עיטור המופת, 215 מקבלי עיטור העוז ו-40 מקבלי עיטור הגבורה. כמו כן יש באתר תיעוד של עוד 31 צל"שים שנתנו מפקדים במהלך מלחמת העצמאות.

הערות

1. www.gvura.org
2. בקשה לקבל מידע על מקבלי צל"שים מופיעה באתר הגבורה וכן בסיום המאמר הזה. ראו: <http://www.gvura.org/?l-he&a-4112>
3. ראו באתר הגבורה: <http://www.gvura.org/?l-he&a-4027>
4. מסמך של מחלקת הסגל מ-20 באוקטובר 1949, סימוכין מס/4-9/9, בחתימת סא"ל נחום שדמי, ראש מחלקת הסגל במטכ"ל, המופנה לרמטכ"ל ולסגנו.
5. את ההמלצות הגיש סא"ל שדמי לבדו, שכן תוך כדי העבודה התפרקה הוועדה.
6. מסמך של הוועדה לאותות הצטיינות מ-27 בנובמבר 1949 בחתימת סא"ל פונדק (י"ר), סא"ל נשרי (חבר) וסא"ל זיו (חבר) המופנה אל אלוף מרדכי מקלף, סגן הרמטכ"ל.